

Agency van kinderen: onderzoek vanuit de psychologie

Jan De Mol

Associate Professor, Université Catholique de Louvain, Faculty of Psychology and Educational Sciences

ABSTRACTS

In de hedendaagse psychologische theorievorming neemt het concept ‘agency’ een centrale plaats in. Agency betekent dat men naar mensen kijkt als autonome personen die de capaciteit hebben om over hun omgeving en zichzelf te reflecteren, en bovendien doelgericht en intentioneel kunnen handelen. In dit artikel ligt de focus op de agency van het kind binnen de ouder-kindrelatie. Kinderen zijn geen passieve wezens die de invloed van hun ouders ondergaan maar dragen zelf op een actieve manier bij aan de constructie van de ouder-kindrelatie.

Agency van kinderen – Ouder-kindrelatie – Kwalitatief onderzoek

The agency concept occupies a central place in contemporary psychology theories. Agency means that people are considered as autonomous individuals having the capacity to reflect upon the world around them as well as upon themselves, and moreover are able to act goal-oriented and intentionally. This article focuses on child agency within the parent-child relationship. Children are not passive beings subjected to the influence of their parents, but themselves actively contribute to the development of the parent-child relationship.

Children’s agency – Parent-child relationship – Qualitative research

Dans l’élaboration des théories psychologiques contemporaines, le concept d’agency occupe une place centrale. Agency fait référence au fait que l’on considère les êtres humains comme des personnes autonomes qui ont la capacité de réfléchir à leur environnement et à elles-mêmes, et peuvent en outre agir de manière intentionnelle et ciblée. Cet article traite de l’agency de l’enfant au sein de la relation parent-enfant. Les enfants ne sont pas des êtres passifs subissant l’influence de leurs parents mais contribuent eux-mêmes activement à la construction de la relation parent-enfant.

Agency de l’enfant – Relation parent-enfant – Recherche qualitative

In dit artikel bespreken we het concept ‘agency’ van kinderen en hoe dit binnen de psychologie omschreven en onderzocht wordt. De focus ligt op het onderzoek van agency binnen de ouder-kindrelaties. Agency is moeilijk vertaalbaar, daarom behouden we de Engelse term.

1. HET CONCEPT AGENCY

Agency is een meervoudig construct (Bandura, 2001). Het verwijst naar de capaciteit die mensen hebben om doelgericht en intentioneel hun eigen leven en levensomstandigheden te beïnvloeden. Mensen zijn in staat tot zelfregulatie en zelfreflectie, en kunnen proactief denken en handelen. Vanuit een *agency*benadering zijn mensen dus niet louter toeschouwers of producten van hun leven, maar kunnen ze hierin zelf een belangrijke bijdrage leveren.

1.1. KORTE HISTORISCHE SITUERING VAN HET ONDERZOEK VAN DE OUDER-KINDRELATIE

De ouder-kindrelatie is de meest onderzochte interpersoonlijke relatie. De geschiedenis van dit onderzoek kan grofweg opgesplitst worden in twee tijdsperken of tradities (Kuczynski, 2003). Het eerste tijdspark (of traditie, want deze benadering blijft tot op heden bepaald onderzoek en theorievorming over de ouder-kindrelatie beïnvloeden) wordt gekenmerkt door een denken dat stelt dat de invloed tussen ouder en kind slechts in één richting (unidirectioneel) loopt. In het tweede tijdspark daarentegen staan de bidirectionele invloedsmodellen centraal. We beschrijven kort de uitgangspunten van beide tradities.

1.1.1. UNIDIRECTIONELE MODELLEN

In de unidirectionele invloedsmodellen zijn er twee benaderingen van belang, ten eerste de *parenting* en ten tweede de kind-effectenbenadering.

1.1.1.1. PARENTING

Een eerste unidirectionele benadering is de *parenting*benadering (*parenting* is moeilijk te vertalen, aangezien ‘ouderen’ in het Nederlands geen bestaand werkwoord is). In deze benadering loopt de invloed enkel van boven naar beneden, van de ouder naar het kind. Enkel ouders worden gepercipieerd als *agents* (mensen met *agency*) en kinderen als een soort passieve ontvangers van deze ouderlijke invloeden (Maccoby, 2003). Met andere woorden, in de *parenting*benadering zijn het de ouders die hun kinderen modelleren en vormen. De focus ligt op ‘wat ouders doen’ en wat hiervan ‘het resultaat is bij hun kind’. Men is dus vooral (enkel) geïnteresseerd in het resultaat van een aanpak, de invloedslijn loopt direct – lineair, hiërarchisch, determinerend – en men heeft weinig (of geen) interesse voor processen, betekenissen en contexten. In deze zeer invloedrijke en traditionele benadering zijn er twee theoretische stromingen dominant aanwezig.

Een eerste stroming is deze van de ouderlijke stijlen, zoals bijvoorbeeld de bekende taxonomie van Diana Baumrind (1967) waarbij er een onderscheid gemaakt wordt tussen de autoritaire stijl, de permissieve stijl en de autoritatieve stijl. Een autoritaire opvoedingsstijl betekent dat ouders veel grenzen stellen en gehoorzaamheid verwachten zonder aan het kind uit te leggen waarom. Als het kind niet luistert, volgt er straf. Ouders met een permissieve opvoedingsstijl zijn wel warm en communica-

tief, maar stellen weinig tot geen grenzen. De autoritatieve opvoedingsstijl combineert de sterktes van beide andere stijlen: ouders stellen voldoende grenzen, maar zijn warm, geven uitleg aan hun kinderen en overleggen met hen. (Er is nog een vierde stijl, de afwezige of verwaarlozende opvoedingsstijl waarbij ouders weinig tot geen interesse vertonen in hun kind. Deze stijl werd door Baumrind echter minder uitgewerkt.) Onderzoek toont dan aan dat ouders met een autoritatieve stijl de beste resultaten boeken (met beste bedoelt men dan bijvoorbeeld dat men kinderen vormt die *compliant* en coöperatief zijn, kinderen die zich voldoende veilig voelen en voldoende zelfvertrouwen hebben).

Een tweede stroming is deze van de ouderlijke vaardigheden. Het uitgangspunt is hier dat ouders de juiste en voldoende vaardigheden moeten hebben om de opvoeding of de socialisatie van hun kinderen tot een goed einde te brengen. Deze stroming wordt onder andere sterk beïnvloed door de sociale leertheorie van Patterson (o.a. Patterson, Reid, & Dishion, 1992). Een bewijs dat deze stroming tegenwoordig het denken over de ouder-kindrelatie nog zeer sterk beïnvloedt, wordt geleverd door het succes van het Triple P-programma (*Positive Parenting Program*) en de financiële middelen die de overheid vrijmaakt voor de maatschappelijke implementatie van dit programma.

1.1.1.2. KIND-EFFECTEN

Een tweede unidirectionele benadering is deze van de 'kind-effecten' (*child effects*). Onderzoek binnen deze benadering startte na het invloedrijke artikel van Bell (1968). De redenering komt hierop neer: parentingonderzoek baseert zich op correlatieve analyses en aangezien correlaties niets zeggen over causaliteit en bijgevolg over de richting van het effect, kan deze richting ook omgedraaid worden. Bijvoorbeeld: het zijn niet de ouders met een autoritatieve opvoedingsstijl die kinderen compliant maken, het zijn wel de kinderen die compliant zijn die een zodanig effect hebben op hun ouders dat deze zich autoritatief gaan gedragen. Bijgevolg gingen aanhangers van deze benadering vernuftigere statistische analyses gebruiken die complexer zijn dan simpele correlaties en wel de richting van een effect kunnen aantonen. Binnen deze kind-effectenbenadering bestaan er vele gradaties, gaande van onderzoekers die óók de invloed van het kind willen benadrukken tot onderzoekers die stellen dat ouders zo goed als geen invloed hebben op het socialisatieproces van hun kinderen. Voor deze laatste onderzoekslijn verwijzen we onder andere naar het boek van Harris (1998), vertaald in het Nederlands met als veelzeggende titel *Het misverstand opvoeding*. Ondanks kritieken over eenzijdigheid heeft deze kind-effectenbenadering zeer interessante onderzoeksresultaten opgeleverd. Bijvoorbeeld, in een bijzonder creatief en methodologisch verfijnd onderzoek tonen Kerr en Stattin (2003) aan dat het niet de ouders zijn die het agressieve gedrag van hun adolescent veroorzaken (zoals beschreven in het coërcieve proces van Patterson), maar dat het gedrag van ouders een reactie is op het agressieve gedrag van hun adolescent.

Hoewel onderzoek van de kind-effecten ook het aandeel van het kind zelf accentueert, wordt deze kind-invloed zeer passief begrepen. Feitelijk wordt het kind hier niet benaderd als iemand met agency. De invloed van het kind loopt via de genen of

het temperament of andere non-actieve factoren (zoals het geslacht van het kind). Het lijkt wel of de invloed die het kind heeft het kind overkomt, en dat het kind zelf met deze invloed niets doet. In het beste geval staat het kind erbij en kijkt ernaar.

1.1.2. BIDIRECTIONELE MODELLEN

Ondanks de beperkingen van het kind-effectenonderzoek, vormde deze onderzoekslijn wel een aanzet tot de ontwikkeling van de bidirectionele invloedsmodellen. Bidirectionaliteit erkent het bestaan en gezamenlijk plaatsvinden van beide invloedsrichtingen, van ouder naar kind en van kind naar ouder, in een complex en wederkerig systeem (Kuczynski, 2003). Grofweg kan men twee benaderingen over bidirectionele invloed in de ouder-kindrelatie onderscheiden: de behavioristische en de cognitief-dialectische benadering.

1.1.2.1. BEHAVIORISTISCH PERSPECTIEF

Het behavioristisch perspectief (Patterson & Fisher, 2002) definieert bidirectionaliteit in een actie-reactiemodel van gedragingen: de ene doet iets dat het gedrag van de andere beïnvloedt waardoor dat gedrag het gedrag van de ene weer zal beïnvloeden enzovoort. Binnen dit model kan men het bidirectionele proces van buitenaf waarnemen en bestuderen, en kan men bijgevolg op voorhand voorspellen waar men zal uitkomen. Het betreft dus lineaire veranderingen waarbij de focus ligt op de uitkomst van het proces.

1.1.2.2. COGNITIEF-DIALECTISCH PERSPECTIEF

Het cognitief-dialectische perspectief daarentegen benadert bidirectionaliteit als een proces van betekenisconstructie tussen mensen dat dialectisch is van aard, dus waarbij processen en uitkomsten van verandering op voorhand niet te voorspellen zijn (Valsiner, Branco, & Dantas, 1997).

Wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van dit cognitief-dialectisch bidirectioneel perspectief op invloed in de ouder-kindrelatie (Kuczynski, Harach, & Bernardini, 1999)? Ten eerste focust men op de onderliggende processen en niet op de uitkomsten van de relatie. Men onderzoekt bijvoorbeeld de invloed van factoren als autoriteit, vriendschap, kameraadschap en intimiteit op de ontwikkeling van de ouder-kindrelatie (Harach & Kuczynski, 2005) en men focust zich dus niet op de gedragsuitkomsten van deze relatie bij het kind of de ouder. Ten tweede benadrukt men het belang van context en hiervoor refereert men aan het basiswerk van Hinde (1997). Hinde onderzoekt hierin hoe mensen interacties en relaties construeren, hoe interacties ingebed zijn in relaties, hoe relaties ingebed zijn in andere samenlevingsvormen en hoe deze ingebed zijn in een cultuur, met bidirectionele invloeden tussen al deze contextniveaus. Ten derde herdefinieert men het concept macht. In nogal moeilijke bewoordingen spreekt men over de ouder-kindrelatie als een asymmetrische maar interafhankelijke machtsrelatie. Concreet wil dit zeggen dat men aanneemt dat ouders over meer individuele (onder andere fysieke kracht en de capaciteit om proactief te denken en te handelen), relationele (onder andere capaciteit om

relationele kwaliteit te creëren) en culturele (onder andere maatschappelijk juridische positie) machtsbronnen beschikken, maar dat ook kinderen over eigen individuele-relationele-culturele machtsbronnen beschikken en zowel ouders als kinderen van elkaar afhankelijk zijn om macht te kunnen uitoefenen. Met andere woorden, ook kinderen beschikken over machtsbronnen om de macht van hun ouders te beperken. Een voorbeeld. Onderzoek van Kerr en Stattin (2000) over de *monitoring* van ouders (het bekende construct van Patterson dat verwijst naar de ouderlijke vaardigheid om ‘overzicht te kunnen houden’) toont aan dat deze monitoring meer afhankelijk is van de welwillendheid van de adolescent om informatie aan zijn ouders te geven dan van de ouderlijke vaardigheid zelf. En ten vierde benadrukt men de agency van ouders en kinderen, en in het bijzonder de gelijkwaardige agency van ouders en kinderen.

Kuczynski definieert agency als volgt: “Agency means considering individuals as *actors*, with the ability to *make sense* of the environment, *initiate change*, and *make choices*.” (Kuczynski, 2003, p. 9, onze cursivering). Een agencybenadering van zowel ouders als kinderen impliceert dat men naar beiden kijkt als personen die op een betekenisvolle manier met hun relatie bezig zijn en elk op hun manier hiertoe een zinvolle bijdrage leveren (met zinvol bedoelt men niet conflictvrij: een dialectisch model veronderstelt verschil om te kunnen evolueren). Men kijkt naar ouders en kinderen als autonome wezens die kunnen nadenken en door hun ‘zijn’ in de relatie verschil kunnen maken. Een zeer belangrijk uitgangspunt van het cognitief-dialectisch bidirectioneel model is dat ouders en kinderen een gelijkwaardige agency hebben (Kuczynski et al., 1999). De invloed die ouders op hun kinderen hebben is gelijkwaardig aan de invloed die kinderen op hun ouders hebben. Inhoudelijk kunnen beide invloeden natuurlijk verschillen, maar ze zijn wel gelijkwaardig of, misschien beter, evenwaardig. Bovendien ontkoppelt Kuczynski hiermee de notie agency van de notie macht: ondanks een asymmetrische machtsrelatie (die genuanceerd moet worden, zie boven) zijn ouders en kinderen wel gelijkwaardige/evenwaardige ‘beïnvloeders’.

2. ONDERZOEK VAN AGENCY VAN KINDEREN BINNEN DE OUDER-KIND RELATIE

We bespreken eerst een recent kwalitatief onderzoek (Kuczynski, Pitman, Parkin, & Rizk, 2011) naar hoe kinderen, tussen de acht en 13 jaar oud, verzet uiten in de ouder-kindrelatie. Uit de kwalitatieve analyse werden er drie globale manieren voor het uiten van verzet weerhouden: openlijk verzet, verborgen verzet en cognitief verzet. Openlijk verzet betekent dat kinderen ofwel trachten te onderhandelen met hun ouders om tot een compromis te komen, ofwel trachten taken te ontlopen of te vermijden door voortdurend uitvluchten te zoeken, ofwel heel zichtbaar hun ongenoegen uiten en blijven argumenteren om toch hun gelijk te halen. Verborgen verzet is subtieler maar tevens heel duidelijk in de verhalen van kinderen aanwezig. Kinderen bedoelen hiermee dat zij op een verborgen manier overtredingen maken door bijvoorbeeld iets achter de rug van hun ouders te doen, of dat zij gehoorzamen op een ‘weerstandige’ manier door bijvoorbeeld opgelegde taken oppervlakkig uit te voeren en vervolgens verwonderd te reageren wanneer hun ouders hen hierop aanspreken. Cognitief verzet is een bijzondere vorm van verzet. Voor kinderen betekent

dit dat ze cognitief aan hun eigen overtuiging blijven vasthouden of hun ouders negatief beoordelen, zonder dit evenwel naar hun ouders toe uit te spreken.

Dit onderzoek toont aan dat kinderen een rijke variëteit aan vormen van verzet hanteren in de dagelijkse relatie met hun ouders. Maar wat nog belangrijker was, het onderzoek toonde ook aan dat verzet telkens dient gecontextualiseerd te worden binnen de eigenheid van de ouder-kindrelatie, welke een intieme en langdurende relatie is. Concreet betekent dit dat kinderen veel weerstandig gedrag stellen, maar niet in die mate dat ze de relatie met hun ouders vernietigen. Anders gezegd, kinderen uiten hun agency op een manier dat ze verbonden blijven met hun ouders.

In een eigen kwalitatief fenomenologisch onderzoek naar de invloed van kinderen op hun ouders kwamen volgende thema's uit de analyse (De Mol & Buysse, 2008). Zowel kinderen als ouders benadrukken dat ouders veel van hun kinderen leren. Dit betreft niet enkel praktische zaken (bijvoorbeeld computer) maar tevens sociale vaardigheden en inzichten in sociale omgangsvormen. Bovendien hebben kinderen een sterke invloed op de persoonlijkheidsontwikkeling van hun ouders. Het bijzondere is dat zowel kinderen als ouders aangeven dat deze kindinvloed weinig te maken heeft met een strategische invloed om iets gedaan te krijgen. Het betreft eerder een existentiële invloed waarbij het gevoel om ertoe te doen, een gevoel van verschil te kunnen maken in de relatie, van essentieel belang is. Een voorbeeld hiervan is dat kinderen zeggen dat het belangrijk is dat ouders rekening houden met hun visies en meningen. Dit betekent echter niet dat ouders deze ideeën van kinderen moeten kopiëren. Integendeel, het gaat erom dat kinderen in de responsiviteit van hun ouders iets weerspiegeld zien van het gegeven dat hun ouders met deze ideeën iets gedaan hebben. Indien ouders louter overnemen of kopiëren voelen kinderen zich niet ernstig bejegend en niet als volwaardige participanten in de relatie erkend. Dit illustreert ook het dialectische karakter van invloed die een existentiële dimensie heeft. Invloed die lineair en determinerend werkt, zoals strategische invloed, kan soms van belang zijn, maar betreft niet de wezenlijke invloed die van belang is voor de socialisatie en de identiteitsontwikkeling van kinderen.

3. CONCLUSIE

De essentie van het begrip agency in de psychologie is dat kinderen en jongeren volwaardige en evenwaardige participanten zijn in het maatschappelijke en gezinsleven. Onderzoek binnen de psychologie toont aan dat kinderen en jongeren *agentic beings* zijn en dat deze erkenning van wezenlijk belang is voor de ontwikkeling van hun identiteit.

REFERENTIES

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.
- Bell, R.Q. (1968). A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review*, 75, 81-95.

- De Mol, J. & Buysse, A. (2008). The phenomenology of children's influence on parents. *Journal of Family Therapy*, 30, 163-193.
- Harach, L.D. & Kuczynski, L. (2005). Construction and maintenance of parent-child relationships: Bidirectional contributions from the perspective of parents. *Infant and Child Development*, 14, 327-343.
- Harris, J.R. (1998). *The nurture assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press.
- Hinde, R.A. (1997). *Relationships: A dialectical perspective*. Hove: Psychology Press.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36, 366-380.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2003). Parenting of adolescents: Action or reaction? In A.C. Crouter & A. Booth (Eds.), *Children's influence on family dynamics* (pp. 121-151). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kuczynski, L. (2003). Beyond bidirectionality: Bilateral conceptual frameworks for understanding dynamics in parent-child relations. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 3-24). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kuczynski, L., Harach, L., & Bernardini, S.C. (1999). Psychology's child meets sociology's child: Agency, power and influence in parent-child relations. In C. Shehan (Ed.), *Through the eyes of the child: Re-visioning children as active agents of family life* (pp. 21-52). Stamford, CT: JAI.
- Kuczynski, L., Pitman, R., Parkin, M., & Rizk, H. (2011). Children's perspectives on resistance and noncompliance in middle childhood. *Biennial Meeting of Society for Research on Child Development*, Montreal.
- Maccoby, E.E. (2003). Dynamic viewpoints on parent-child relations - their implications for socialization processes. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 439-452). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Patterson, G.R. & Fisher, P.A. (2002). Recent developments in our understanding of parenting: Bidirectional effects, causal models, and the search for parsimony. In M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting* (3rd ed.) (pp. 59-88). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum.
- Patterson, G.R., Reid, J., & Dishion, T. (1992). *Antisocial boys: Vol. 4. A social interactional approach*. Eugene, OR: Castalia.
- Valsiner, J., Branco, A.U., & Dantas, C.M. (1997). Co-construction of human development: Heterogeneity within parental belief orientations. In J.E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and the internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 283-304). New York: Wiley.